

ว่าด้วย"การข้าม"

บทวิพากษ์การวิจัยข้ามวัฒนธรรม

รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ *

บทความนี้เป็นการพยายามไต่ตรองถึงความสำคัญของ"การข้าม"(crossing)ในกระบวนการศึกษาวิจัยข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural research) ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้โดยจะเริ่มต้นจากการพิจารณามิติที่สำคัญของ"โลกาภิวัตน์" จากนั้นจะได้ตั้งคำถามเอากับความสำคัญของวัฒนธรรมในกระบวนการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่เป็นอยู่ สุดท้ายจะเป็นการพิเคราะห์ความหมายของ"การข้าม"โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของ"การข้ามพรมแดน"ของนักวิจัย ตลอด

* ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จนผล กระทบของ"การข้าม"ดังกล่าว
ต่อการศึกษาวิจัยข้ามวัฒนธรรม เพื่อ
ประโยชน์ของการวิจัยลีลานี้ เชิง
วิพากษ์ในอนาคต

สองมิติแห่งโลกาภิวัตน์

มิติที่สำคัญที่สุดในการพิจารณา
ความหมายของ"โลกาภิวัตน์"มี 2 มิติ 1
คือการเชื่อมโยง (connectedness) และ
ความเร็ว (speed) ลักษณะเด่นของ
"โลกาภิวัตน์" ที่มักกล่าวกันถึงเห็นจะ
เป็นเรื่องของการเชื่อมโยง เช่น หาก
บริษัทโคคาโคล่าของสหรัฐฯตัดสินใจ
จะเปลี่ยนรสของเครื่องดื่ม"โค้ก"ของ
ตน การตัดสินใจนั้นจะส่งผลไปสู่การ
ผลิต"โค้ก"ทั่วโลก รสของเครื่องดื่ม ดัง
กล่าวก็จะเปลี่ยนแปลงแพร่ไปทุกหน
แห่ง แต่ปรากฏการณ์เช่นนี้มีใจของ
ใหม่ เพราะในอดีตก็มีตัวอย่างปรากฏการณ์
การแพร่ขยายเชื่อมโยงทำนองนี้ให้เห็น
เช่นการแพร่ขยายของเชื้อโรคก็อาจนับ
ว่าเป็นปรากฏการณ์"โลกาภิวัตน์"
(globalized phenomenon) อย่างหนึ่ง
ขนาดที่มีนักประวัติศาสตร์สำคัญบาง
ท่าน สามารถศึกษาประวัติศาสตร์
มนุษย์โดยพิจารณาจากการแพร่ขยาย
ของโรคระบาดมาแล้ว² หรือจะ

พิจารณาจากการเดินทางของศาสนา
ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธ
ศาสนา มิชชันนารีของคริสต์ศาสนา
หรือ พ่อค้านักเดินทางในศาสนาอิสลาม
การแพร่ขยายตัวของศาสนาใหญ่ของ
โลกในลักษณะนี้ก็อาจถือเป็นปรากฏการณ์
การแพร่ขยายเชื่อมโยงเชิง"โลกาภิวัตน์"
ได้เช่นกัน แต่ที่ "โลกาภิวัตน์"ยุคนี้
แตกต่างจากอดีต เห็นจะเป็นเพราะ
การสื่อสารที่ติดต่อกันได้ อย่างรวดเร็ว
เช่น กรณีการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย
ของผู้คนในสังคมไทยเมื่อเดือน
พฤษภาคม พ.ศ.2535 ก็เป็นข่าวไปทั่ว
โลกอย่างฉับพลันผ่านเครือข่ายสื่อมวลชน
ระดับนานาชาติเช่น CNN เป็นต้น
และการรับรู้ของนานาชาติก็มีผลต่อ
การคลี่คลายเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
ภายในประเทศเช่นกัน³

"โลกาภิวัตน์"ในยุคปัจจุบัน
ประกอบด้วยหลายระบบ เช่น ระบบ
ทุนนิยมโลก ระบบรัฐชาติ ระบบ
ทหารโลก และระบบการแบ่งงานโลก
อาจสงสัยกันว่า เหตุใดกองทัพหลาย
กองทัพในเอเชีย จึงประสงค์จะสั่งซื้อ
เครื่องบินรบ F18 ทั้งที่สถานการณ์โลก
ได้เปลี่ยนไปในทางสันติแล้ว คำอธิบาย
ประการหนึ่งน่าจะอยู่ที่ความเชื่อมโยง

กับระบบอาวุธของโลก กล่าวคือ ระบบอาวุธเป็นระบบที่มีชีวิตของตนเอง เช่น การพัฒนาเครื่องบินรบอย่าง F 18 มิได้เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวันวานหากแต่อาจเกิดขึ้นเมื่อกว่าทศวรรษก่อน การศึกษา การพัฒนาระบบและเทคโนโลยี การเสนอบาย การสั่งซื้อ การจัดหาเงินทุน ตลอดจนการผ่อนชำระต่างๆ ล้วนมีวงจรชีวิตของคนที่ไม่ได้ขึ้นกับสถานการณ์โลกที่กำลังคลี่คลายไปสู่สันติ ที่หลายคนเห็นว่าเป็นผลมาจากการล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียต หรือ จุดจบของสงครามอุดมการณ์แต่อย่างใด เมื่อระบบอาวุธโลกคิดไปข้างหน้า ก้าวไปในอนาคตแล้ว การซื้อหาอาวุธในเอเชียก็เคลื่อนไหวตามไปเท่าที่ทุนรอนของประเทศจะอำนวย ทั้งนี้เพราะผูกโยงอยู่กับระบบอาวุธของโลกที่ดำรงอยู่ ส่วนระบบการแบ่งงานในระดับโลก ก็ดำรงอยู่เพราะในอดีตมีประเทศอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ปัจจุบัน ประเทศอุตสาหกรรมก้าวไปเป็นประเทศ "ไฮ-เทค" ภาระการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมจึงถูกจัดวางให้อยู่กับประเทศกลุ่ม "กำลังพัฒนา" ที่กำลังก้าวไปสู่ความเป็นประเทศพัฒนา เช่น เกาหลี หรือ ไต้หวัน ผลก็คือ อาจมีการผลิต

ประกอบรถยนต์ในประเทศเหล่านี้มากขึ้น โดยส่วนประกอบของรถยนต์อาจมาจากหลายแหล่งก็ว่าได้⁴

ภาพของโลกยุค "โลกาภิวัตน์" ที่เห็นความนับไวของการสื่อสาร การติดต่อ หรือ ความมั่งคั่งรูปแบบต่างๆ ควรต้องนำมาถ่วงดุลย์กับการมองโลกอีกมุมหนึ่ง หากสามารถจะจับโลกทั้งใบมาย่อส่วนให้เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งอาจเห็นภาพของโลกปัจจุบันได้คมชัดยิ่งขึ้น เช่น หากโลกซึ่งมีมนุษย์อยู่ราว 6,000 ล้านคน ถูกลำมาย่อใส่หมู่บ้านที่มีผู้คน 100 คน จะได้ภาพของ "หมู่บ้านโลก" ดังนี้ 5

-หมู่บ้านนี้จะมีชาวเอเชีย 57 คน ชาวยุโรป 21 คน และ ที่มาจากซีกโลกตะวันตกทั้งทางเหนือและใต้ อีก 14 คน ส่วนอีก 8 คน มาจากแอฟริกา

-คน 51 คนในหมู่บ้านเป็นหญิง ส่วนอีก 49 คนเป็นชาย

-มี 70 คนเป็นคนผิวสี ในขณะที่ 30 คนเป็นคนผิวขาว

-ร้อยละ 50 ของทรัพยากรในหมู่บ้านทั้งหมดอยู่ในมือคนเพียง 6 คน และคนทั้ง 6 อาศัยอยู่ในซีกโลกภาคเหนือ และอาจเป็นไปได้ว่า ทั้ง 6 คนอยู่ในสหรัฐอเมริกา

-ผู้คน 80 คน มีบ้านที่อาศัยอยู่ไม่ได้ เช่นต้องอยู่ใต้สะพาน

-มีเพียง 1 คนเท่านั้นที่มีการศึกษาระดับอุดม

-ผู้คน 50 คน ขาดสารอาหาร

-มีเพียง 1 คนเท่านั้นที่มีการศึกษาระดับอุดม

-ไม่มีใครเลยในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของเครื่องคอมพิวเตอร์

ถ้าโลกใหม่เป็นเช่นนี้ คำถามคือสังคมไทยเชื่อมโยงกับโลกใบนี้อย่างไร ดำรงอยู่ตรงไหนใน "หมู่บ้านโลก" (global village) แห่งนี้?

ปัญหาแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยข้ามวัฒนธรรมในสังคมไทยยุค

โลกาภิวัตน์

แนวคิด "การวิจัยข้ามวัฒนธรรม" หรือ cross-cultural research เป็นแนวคิดที่เห็นเป็นปัญหาได้ไม่ยากนัก (problematization) ในที่นี้จะเริ่มต้นจากการโยงพฤติกรรมเข้ากับวัฒนธรรม ดร.สุเมธดา พรหมบุญ เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้อย่างน่าสนใจคือท่านเห็นว่า วัฒนธรรมเป็น "รหัสทางพันธุกรรม" (genetic code) ทางสังคม อันเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไม่ได้

ทัศนะของนักพันธุกรรมศาสตร์เช่นนี้ไปพ้องกับข้อเสนอทางทฤษฎีทางสังคมศาสตร์สำคัญในปัจจุบันอย่างน่าสนใจ เช่น Johan Galtung เห็นว่าสามารถจะพิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้เป็น 3 ชั้น คือ 6

-ชั้นที่ 1 คิดถึงพฤติกรรมอันเป็นสิ่งที่มีมองเห็นได้ชัดเจนที่สุด จึงศึกษากันมากที่สุด

-ชั้นที่ 2 คิดถึงโครงสร้างของสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่หลบหลีกอยู่ มองเห็นได้ยาก และเปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าพฤติกรรม

-ชั้นที่ 3 คิดถึงวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งซึ่งฝังลึกยิ่งกว่าโครงสร้าง จึงเห็นได้ยากกว่า และดังนั้นจึงจัดการเปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าด้วย

ตัวอย่างเช่น หลายคนคิดว่า ปัญหาร้ายแรงทางการเมืองไทยประการหนึ่งคือ ปัญหาการซื้อเสียง อาจกล่าวได้ว่าผู้ซื้อเสียงเป็นนักการเมืองที่มี พฤติกรรม ไม่ดี ประชาชนไม่ควรจะเลือกเข้ามาเป็นผู้แทนในสภา สังคมไทยพยายามแก้ปัญหาคือซื้อ-ขายเสียงด้วยการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับกฎหมายหรือร่างรัฐธรรมนูญใหม่ กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีไม่ได้ กำหนดให้มี

การเลือกตั้งแบบเขตเดียวคนเดียว
ตลอดจนให้มีการนับคะแนนที่อำเภอ
ดังเช่นที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราช
อาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ทั้งหมดนี้
เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโดย
คาดว่าจะเปลี่ยนพฤติกรรมซื้อ-ขายเสียง
ได้ แต่หากการซื้อและขายเสียงมีที่มา
จากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ชนิดที่ไม่
ใส่ใจกับความสำเร็จของการเมืองในระดับ
ชาติหรือยังเห็นว่าสังคมนี้มีวัฒนธรรมที่
ซื้อขายได้ทุกอย่าง เห็นทุกอย่างเป็นสินค้าได้
ไม่ว่าจะเป็นที่ดินทรัพยากรธรรมชาติ
ชื่อเสียงเกียรติภูมิ ความสุขทางเพศ
หรือ คะแนนเสียงในการเลือกตั้ง ถ้า
เช่นนั้นการปฏิรูปในระดับโครงสร้างก็
อาจแก้ปัญหาไม่ได้ เป็นที่ยอมรับกัน
ทั่วไปในสังคมไทยว่า เงินสำคัญกับ
การเลือกตั้ง แต่เงินเพียงลำพังก็ไม่ไ้
ปัจจัยชี้ขาดให้ผู้มีเงินได้รับเลือกตั้งได้
ที่สำคัญกว่า คือ เงินนั้นใช้ไปอย่างถูก
ต้องตาม"ร่อง"หรือช่องทางวัฒนธรรม
ในสังคมหรือไม่ เงินที่ไม่ได้ใช้ถูกต้อง
ตาม"ร่อง"วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นไปไม่
ถึงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นนั้นๆ ก็อาจ
เป็นการใช้เงินที่สูญเปล่า และ ตัวผู้ใช้
ก็จะไม่ได้รับเลือกตั้งเพราะไม่เข้าใจ

ช่องทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น
นั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า ตัวแปรในระดับ
พฤติกรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่าย
กว่าตัวแปรระดับโครงสร้าง ในขณะที่
ตัวแปรในระดับวัฒนธรรมแปรเปลี่ยน
ได้ช้ายิ่งกว่า หรือ ยากกว่า เช่น การ
ออกกฎหมายห้ามบ้วนน้ำลายบนท้อง
ถนน อาจทำให้จับคนทำผิดกฎหมาย
ไปได้บางคน แต่อาจแก้ปัญหาถนน
สกปรกเพราะน้ำลายโดยรวมไม่ได้
หากคนในกรุงเทพฯ มีชีวิตทางวัฒนธรรมที่
กำหนดว่าพื้นที่ที่สำคัญในชีวิตของแต่ละ
บุคคลคือพื้นที่ส่วนตัว (private space)
ในขณะที่ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะ
(public space) ฉะนั้นจึงทำถนนให้
สกปรกได้ แต่ถ่มน้ำลายในบ้านหรือใน
ห้องทำงานของตนเองไม่ได้ หากเป็น
เรื่องทางวัฒนธรรมเช่นนี้ คงจะเปลี่ยน
แปลงผู้คนในสังคมได้ยากและคงทำได้
ช้ากว่าการออกกฎหมายห้ามบ้วนน้ำลาย
บนท้องถนนเป็นแน่

การวิจัยข้ามวัฒนธรรม เป็นการ
โยงพฤติกรรมที่เป็นตัวแปรซึ่งเปลี่ยน
แปลงได้ง่ายเข้ากับวัฒนธรรมซึ่งเป็นตัว
แปรที่เปลี่ยนแปลงได้ช้าหรือเปลี่ยน
แปลงยากอันเป็นเรื่องน่าสนใจอย่างยิ่ง

ในทางทฤษฎี และอาจพิจารณาถึงความสัมพันธ์นี้โดยพิศดารได้มาก แต่ในที่นี้จะขอพิจารณาเฉพาะประเด็นปัญหาที่ไม่สู้ได้รับความสนใจนัก คือปัญหาว่าด้วย"การข้าม"ในการวิจัยข้ามวัฒนธรรม

ความซับซ้อนแห่ง"การข้าม"

คำว่า "การข้าม" (crossing) หรือ "ข้าม" ที่ปรากฏอยู่ในการวิจัยข้ามวัฒนธรรม อาจไม่ใช่ปัญหาสำหรับนักวิชาการทั่วไป เพราะส่วนใหญ่คงสนใจกับประเด็นการวิจัย ลักษณะแตกต่างของวัฒนธรรมที่จะไปศึกษา ตลอดจนวิธีวิทยา (methodology) ใน การศึกษามากกว่า แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า ปัญหาที่สำคัญน่าไต่ตรองที่สุดปัญหาหนึ่งในการวิจัยข้ามวัฒนธรรมเห็นจะอยู่ตรงความหมายของ"การข้าม"นั่นเอง

ในอดีตข้าพเจ้าเคยทำการศึกษาค้นคว้าของเด็ดยากจนในจังหวัดศรีสะเกษ 7 ทั้งตัวนักวิจัยคือข้าพเจ้าและตัวผู้ถูกศึกษาคือเด็กที่ศรีสะเกษล้วนอยู่ในสังคมไทย แต่ทั้งสองฝ่ายก็แตกต่างกันอย่างมากมายทั้งภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจและแนวคิด ความเชื่อต่างๆ การศึกษาเช่นนั้นจะถือได้ว่าเป็นงานศึกษา"ข้าม"วัฒนธรรมหรือไม่ การ

พูดคุยสนทนากับคนทำงานบ้านที่มาจากต่างจังหวัดในบ้านชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ เป็นบทสนทนา"ข้าม"วัฒนธรรมหรือไม่ เช่น คุณแม่อาจมีปัญหากับคนทำงานที่บ้านด้วยเรื่องผ้าจี๊รีวเป็นเหตุ ปัญหาใหญ่อยู่ที่"วัฒนธรรม"ซึ่งกำกับผ้าจี๊รีวนั้นอยู่ กล่าวคือเมื่อเกิดความเลอะเทอะสกปรกในบ้านและคนทำงานบ้านถูกเรียกมาเช็ดทำความสะอาด คนทำงานผู้นั้นอาจจะหยิบฉวยผ้าจี๊รีวผืนหนึ่งติดมือมาด้วยเพื่อนำมาเช็ด แต่คุณแม่อาจว่ากล่าวห้ามไม่ให้ใช้ผ้าจี๊รีวผืนนั้นเช็ด เพราะผ้าจี๊รีวผืนดังกล่าวใช้เช็ดในครัว สำหรับห้องรับแขกต้องใช้อีกผืนหนึ่ง โต๊ะอาหารก็ใช้อีกผืนหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า คุณแม่มาจากวัฒนธรรมที่มีการจัดลำดับความสำคัญของผ้าจี๊รีว (hierarchy of rags) ด้วยเหตุนี้ ผ้าเช็ดโต๊ะรับแขกย่อมแตกต่างจากผ้าเช็ดในครัว แต่คนทำงานบ้านมาจากวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งระเบียบทางสังคมพื้นบ้านของเขาอาจไม่มีการแบ่งแยกห้องครัวออกจากห้องรับแขก เพราะในหมู่บ้านที่เขาจากมาทุกคนอาศัยในกระต๊อบที่มีห้องซึ่งไม่มีการแบ่งแยกอะไร สำหรับคนทำงานบ้านผู้นี้ ผ้าจี๊รีวก็จะเหมือนกันหมด

ในกรณีนี้อาจตั้งคำถามได้ว่า ได้เกิด "การข้าม" ทางวัฒนธรรมขึ้นแล้วหรือไม่ จะตอบคำถามนี้คงขึ้นอยู่กับความเข้าใจว่า "การข้าม" หมายถึงอะไร เหมาะสมเพียงไรที่จะจำกัดการกล่าวถึง "ข้าม" วัฒนธรรมเฉพาะในกรณีที่มีการศึกษา "ข้าม" พรหมแดนประเทศเท่านั้น แม้ขอบเขตตลอดจนระดับของวัฒนธรรมนั้นเองก็เป็นปัญหาอย่างยิ่งอยู่เอง แล้ว 8

นอกจากนี้ยังมีคำถามว่า คนข้าม (crosser) คือใคร การข้ามวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ทุกคนก็กระทำได้ หรือ เฉพาะบางคนเท่านั้นจึงจะมีสิทธิข้าม ขณะที่บางคนไม่มีสิทธินี้ นักวิชาการบางท่านก็เข้าใจว่า เฉพาะบางคนเท่านั้นที่มีสิทธิจะข้ามจริงหรือ จะข้าม วัฒนธรรมในโลกยุค "โลกาภิวัตน์" นี้ จะต้อง "ข้าม" แบบไหน หากกล่าว เฉพาะเรื่องผู้นำสังคมหรือคนที่ควรเป็น ผู้นำสังคมในอนาคต อาจกล่าวได้ว่า เพราะผู้นำในอนาคตต้องมีความ "คล่อง" "ในหลายด้าน ต้องรู้หลายเรื่อง จึงควร กล่าวหรือไม่ว่า ผู้นำในอนาคตต้อง "คล่อง" ในทางวัฒนธรรม (cultural fluency) ความ "คล่อง" ทางวัฒนธรรมนี้มีได้หมายความว่า ผู้นำจะต้องมี

ความสามารถทางภาษาหลายภาษา แต่หมายความว่าทำที่ต่อวัฒนธรรมที่ต่างจากวัฒนธรรมของตนหรือที่ตนคุ้นเคย ควรเป็นอย่างไรด้วย มีความเข้าใจทาง วัฒนธรรมที่ต่างจากตนเพียงไรและ มองความสำคัญของตนเองในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของตนกับ วัฒนธรรมอื่นในรูปไหน เข้มข้นเพียงไร

หากผู้นำในอนาคตต้องมีคุณสมบัติ ในเรื่องความ "คล่อง" ทางวัฒนธรรม เช่นนี้ นักวิจัยที่ทำงานด้านการวิจัยข้าม วัฒนธรรมควรมีคุณสมบัติเช่นไร?

อีกคำถามหนึ่งที่สำคัญไม่น้อย คือ ผลอันเกิดจากการ "ข้าม" ทางวัฒนธรรม เมื่อ "ข้าม" ไปแล้วเกิดอะไรขึ้น นักวิจัย ผู้ "ข้าม" วัฒนธรรม เมื่อกลับมาแล้วยัง เป็นนักวิจัยเหมือนเดิมหรือไม่ ยังเป็น นักวิจัย "คนเดิม" หรือไม่ นักวิจัยบางคน เข้าไปศึกษาวิจัยในหมู่บ้านบางแห่ง พอเข้าไปในชุมชน สัมผัสกับบุคคล บางกลุ่มแล้ว กลับออกมาปรากฏว่าไม่ เหมือนเดิม เขาเหล่านั้นรู้สึกว่ามีหมู่บ้านที่ ตนเข้าไปศึกษาเป็น "หมู่บ้าน" ของเขา แล้วนักวิชาการต่างชาติบางคนจาก สหรัฐฯ หรือ ญี่ปุ่นเดินทาง "ข้าม" วัฒนธรรมเข้ามาศึกษาเรื่องราวต่างๆ ของสังคมไทย เมื่อทำการศึกษามากขึ้น

ก็รู้สึกผูกพัน รู้สึกว่าสังคมไทยกลายเป็นบ้านของเขา เป็นส่วนหนึ่งของตัวเขา บางคนก็เข้ามามีครอบครัวเป็นคนไทย บ้างก็ชอบอาหารไทย ด้วยความผูกพันที่มีอยู่ทำให้ผู้ศึกษาวิจัยเปลี่ยนไป และความเปลี่ยนแปลงในทาง"ตัวตน"ของนักวิจัยนี้ ในแง่หนึ่งเป็นผลจาก"การข้าม"วัฒนธรรม

เมื่อราวหนึ่งทศวรรษมาแล้ว ข้าพเจ้าทำงานวิจัยปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้⁹ เป็นงานศึกษาที่พิเคราะห์กระบวนการให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงจากสิ่งพิมพ์ของฝ่ายที่ต่อต้านรัฐบาล โดยพิจารณาว่า จากมุมมองนั้นจะเห็นปัญหาภาคใต้เป็นเช่นไร ข้าพเจ้าเองมีทัศนคติในเชิงวิพากษ์ต่อการใช้อำนาจรัฐอยู่เดิมแล้ว คราวหนึ่งได้มีโอกาสร่วมอยู่ในที่ประชุมของนักวิชาการจากภาคใต้ เมื่อสนทนากันไปถึงจุดหนึ่ง บางคนในที่นั้นก็ขอให้ข้าพเจ้าออกไปจากห้อง คำขอร้องนี้ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจมาก เพราะเข้าใจตลอดมาว่า ตนเองเป็นคนที่ไม่เห็นอกเห็นใจฝ่ายที่ถูกรังแกจากการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม อีกทั้งตนเองก็เป็นมุสลิมอยู่ด้วย ในฐานะนักวิจัย

ที่รักความเป็นธรรมและเป็นมุสลิมรู้สึกเสียใจที่ถูกเชิญให้ออกจากห้อง แต่เมื่อเขาอธิบายเหตุผลก็ทำให้เข้าใจปัญหาของการวิจัย"ข้าม"วัฒนธรรมยิ่งขึ้น เพราะเขาอธิบายว่า แม้ข้าพเจ้าจะเป็นมุสลิมเช่นเดียวกับพวกเขา แต่เพราะเป็นคนที่มาจากกรุงเทพฯก็ยังคงแตกต่างจากเขา เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ภาคใต้ ดังนั้นที่เขาถูกกดขี่ ถูกรังแกตลอดมาในอดีต ข้าพเจ้าไม่เคยประสบ ในแง่หนึ่งความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่หนุนอยู่ด้วยประวัติศาสตร์คนละแบบดำรงอยู่ ประสบการณ์ดังกล่าวชี้ชัดถึงการพยายาม"ข้าม"ทางวัฒนธรรม แต่อาจกระทำได้ยากในบางกรณี

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นกรณีประวัติศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช 2389 เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า ผลคืออังกฤษชนะ สิ่งที่อังกฤษประสงค์จากสยาม คือ ให้ราชสำนักสยามระบุกับอังกฤษว่า เขตแดนระหว่างไทยกับพม่าอยู่ตรงไหน อังกฤษถามเท่าใดก็ได้ไม่ได้คำตอบ ฝ่ายราชสำนักสยามตอบว่าให้ไปถามชาวบ้านแถบนั้นเอาเอง ที่สุดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงส่งขุนนางไปกำหนดเขตแดน

กับอังกฤษบริเวณอุทัยธานีฝ่ายขุนนางไทยไปถึงก่อนรอเจ้าหน้าที่อังกฤษอยู่นาน ไม่เห็นมา ฝ่ายไทยจึงกลับ เมื่ออังกฤษมาถึงเห็นกองหินที่ฝ่ายไทยทำหมายเอาไว้ ก็โกรธหาว่าสยามกำหนดเขตแดนไปโดยลำพัง ขุนนางใหญ่อังกฤษซึ่งประจำอยู่ที่ปีนัง ก็ทำเรื่องประท้วงราชสำนักสยาม พระเจ้าอยู่หัวในเวลานั้นทรงโปรดให้ขุนนางที่รับผิดชอบเข้าเฝ้า ทรงสอบถามได้ความว่า ที่ไปทำกองหินเป็นเครื่องหมายนั้น มิได้มีเจตนาปักกำหนดเขตแดนแต่อย่างใด เพียงแต่เพื่อให้ชาวบ้านแถบนั้นได้ทราบว่า ฝ่ายราชสำนักสยามได้มาแล้วเท่านั้น

การ"ข้าม"วัฒนธรรมนั้น สิ่งที่ถูก"ข้าม"มีหลายอย่าง ไม่เฉพาะเพียงพฤติกรรมเท่านั้น แต่ยังมีกระบวนการคิด สมมุติฐานต่างๆที่ซ่อนอยู่ แรกๆที่สยามไม่กำหนดเขตแดนก็เพราะ ฝ่ายไทยยังมองอังกฤษในแง่ดี พอถึงรัชกาลที่สามฝ่ายไทยก็ตัดสินใจว่าต้องกำหนดเขตแดนแล้ว การตัดสินใจกำหนดเขตแดนให้เด่นชัดดังกล่าวมิได้อยู่บนฐานของความรู้สึกที่ดีต่ออังกฤษ ตัวอย่างเช่น กระเป๋าลือของแต่ละคนหากมีเพื่อนสนิทมาเปิดดู เจ้าของอาจไม่รู้สึกระไร

นัก แต่หากคนเปิดเป็นคนแปลกหน้า ความรู้สึกไม่ไว้วางใจเพราะไม่ได้เป็นเพื่อนกันก็จะชัดเจน ในกรณีนี้ การที่ราชสำนักสยามตัดสินใจไม่ลากเส้นเขตแดนมาแต่เดิม ก็เพราะยังมีความรู้สึกเป็นมิตรที่ดีต่อกันอยู่ ในสมัยนั้นดินแดนอาจยกให้กันได้ง่ายๆโดยไม่สนใจกับเขตแดนมากนัก เพราะที่จริงสิ่งที่ดำเนินอยู่ในขณะนั้นคือ ภูมิศาสตร์สองแบบซึ่งต่างกันอย่างสิ้นเชิง แบบหนึ่งทำงานบนฐานของเขตแดนที่มีเส้นแบ่งชัดเจน อีกแบบหนึ่งทำงานบนฐานของสายใยแห่งอำนาจที่มองไม่เห็น จึงทำให้ตราเขตแดนแห่งอำนาจให้ชัดเจนไม่ได้¹⁰ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่สามสะท้อนว่า ความเป็นมิตรในอดีตที่ดีความไปคนละทาง อังกฤษดีใจที่ไทยยอมแบ่งเส้นเขตแดน เข้าใจว่าไทยตกลงญาติดีกับอังกฤษ ในขณะที่มองจากฝ่ายไทย การตัดสินใจยอมแบ่งเส้นเขตแดนอย่างชัดเจนคือ ภาพสะท้อนของมิตรภาพที่ตึงเครียด เสื่อมทรามกว่าเดิม

คำถามที่สำคัญในแง่ของการวิจัยคือ ในกระบวนการวิจัยข้ามวัฒนธรรมเกิดปรากฏการณ์ทำนองนี้ขึ้นหรือไม่? หากเป็นปรากฏการณ์ที่จะต้องทำวิจัย

จะมีกระบวนการทำวิจัยอย่างไร ในที่นี้คงไม่อาจกล่าวถึงในรายละเอียด หากใครจะนำเสนอว่า การวิจัยทุกชนิดประกอบด้วยมิติสำคัญ 3 มิติคือ มิติแรกเป็นเรื่องของข้อมูล (data) มิติที่สองเป็นมิติแห่งทฤษฎี (theory) และมิติที่สามเป็นมิติแห่งคุณค่า (value)¹¹

โลกภายนอกเป็นจักรวาลแห่งข้อมูลที่นักวิจัยจะเข้าไปศึกษาจับต้อง เมื่อไปจับต้องข้อมูลจะอธิบายข้อมูลเหล่านั้นอย่างไร ก็คงต้องอาศัยทฤษฎี ทฤษฎีควรทำหน้าที่อธิบายข้อมูล แต่บางครั้งนักวิจัยก็มีความรู้สึกบางอย่างต่อความเป็นจริงที่อยู่ตรงหน้า ต่อข้อมูลที่ทำการศึกษา คนเราจะมีความรู้สึกต่อข้อมูลอย่างไร อาจตั้งข้อสงสัยว่า นักวิจัยควรมีความรู้สึกต่อข้อมูลหรือไม่ ข้าพเจ้าเห็นว่าความรู้สึกของนักวิจัยต่อข้อมูลจะมีผลต่อการเข้าใจหรืออธิบายข้อมูล แต่ขณะเดียวกันก็เห็นว่านักวิจัยควรมีความรู้สึกต่อข้อมูลได้ ข้อมูลเป็นอะไรบางอย่างที่นักวิจัยควรจะรู้สึก เช่น โกรธข้อมูลได้

ความรู้สึกโกรธข้อมูล หมายความว่าอย่างไร สมมุติว่านักวิจัยทำการศึกษาเรื่องความทารุณโหดร้ายที่เกิดกับเด็กในสังคมไทยข้อมูลที่ได้มาจะเป็น

เรื่องราวปรากฏการณ์ของเด็กที่ถูกกระทำทารุณในสังคมนี้ ซึ่งมีการกระทำกันมากขึ้น ในขณะที่อายุเฉลี่ยของเด็กที่ถูกทารุณน้อยลงความสัมพันธ์ระหว่างคนทำทารุณกับเด็กผู้ถูกกระทำใกล้ชิดกันมากขึ้น¹² ข้าพเจ้ารู้สึกโกรธความเป็นจริงอันนี้ ในทางกลับกัน หากนักวิจัยไม่โกรธความเป็นจริงนี้ ตัวนักวิจัยก็คงผิดปรกติ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับข้อมูลจึงควรมีคุณค่า (value) อยู่ด้วย

มิติทั้ง 3 ในการวิจัยหมายความว่า นักวิจัยมีข้อมูล มีทฤษฎีในการอธิบาย มีคุณค่าในการทำงานวิจัย ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อข้อมูล ซึ่งบางครั้งตนเองมีความรู้สึกไม่พอใจความเป็นจริงที่ก่อรูปให้เห็นอยู่ตรงหน้า ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นคำถามว่า ในการวิจัยแบบ"ข้าม"วัฒนธรรม จะมีคุณค่าและทฤษฎีแบบไหนถ้า"การข้ามวัฒนธรรม" (cross cultures) มีความหลากหลายพิสดารในแง่นี้ งานของสถาบันวิจัยพหุวิทยาการศาสตร์ ที่มุ่งศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างพหุวิทยากับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายน่าสนใจยิ่ง

บทสรุป "การข้าม"ในฐานะพลัง การปลดปล่อยงานวิจัย

คำว่า"ข้าม"หรือ cross เป็นคำที่น่าสนใจ เพราะจะแปลว่า"ข้าม"ก็ได้ หรือจะแปลว่า "ขีดฆ่า"ก็ได้ หรือจะแปลว่า"ไม้กางเขน"ก็ได้เช่นกัน สำหรับชาวคริสต์ "กางเขน"หรือ cross เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความหมายของพระเยซู ศาสดาแห่งศาสนาคริสต์ผู้ยอมสละชีวิตของท่านเพื่อไถ่บาปแก่มวลมนุษย์ หากพิจารณาในแง่นี้ "การข้าม"หรือ crossing ก็มีคุณลักษณะที่จะทำให้ผู้ข้ามก้าวเข้าสู่สิ่งที่สูงกว่า ดีกว่าเดิมได้

"กางเขน"หรือ cross ในเชิงสัญลักษณ์หมายถึงสิ่งซึ่งยังประโยชน์สองสถาน คือ สถานแรก คือ สภาพทางพฤติกรรมที่ปลดปล่อยผู้คน ด้วยการขัดหรือลดความยึดถือในตัวตนลง ไป และสถานที่สอง หมายถึงชีวิตที่ดีกว่าเดิม เป็นสุขกว่าเดิม ก้าวไปสู่จุดหมายที่ควรจะเป็นไปได้ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับ"ตัวตน" (self)ของผู้วิจัยว่าสัมพันธ์กับ"การข้าม"อย่างไร และเกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้ถึงความสลับซับซ้อนของสังคมศาสตร์ซึ่งต้องนำมาใช้ในกระบวนการ"ข้าม"ดังกล่าว

เพื่อสร้างสรรค์งานวิจัยข้ามวัฒนธรรมยุคโลกาภิวัตน์ที่เปี่ยมจินตนาการ อันเป็นภารกิจที่ทำทนายสำหรับนักวิจัยข้ามวัฒนธรรมเป็นอย่างดี

เชิงอรรถ

บทความนี้ปรับปรุงจากบทบรรยายในการประชุมทางวิชาการ เรื่อง"การวิจัยข้ามวัฒนธรรม" จัดโดยสถาบันวิจัยพหุติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ณ โรงแรมอมารี เอเทรียม เมื่อวันที่ 15 - 17 มกราคม 2540 ดร.วิลาศลักษณ์ ชั่ววลี ได้ถอดความจากการบันทึกเทป และนำมาเรียบเรียงเป็นบทความไว้ชิ้นหนึ่ง ข้าพเจ้าแก้ไขปรับปรุงถ้อยความและเพิ่มเติมเชิงอรรถตามจารีตบทความวิชาการเพื่อให้เหมาะสมกับการตีพิมพ์ใน วารสารพหุติกรรมศาสตร์ ฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณทางสถาบันวิจัยพหุติกรรมศาสตร์ที่ได้ให้โอกาสแสดงความคิดเห็นในการประชุมวิชาการดังกล่าว และขอบคุณดร.วิลาศลักษณ์ ชั่ววลี ที่ให้ความกรุณาถอดความเรียบเรียงมาให้ในเบื้องต้นเป็นอย่างดี

- 1 คุรยละเอียดและข้อถกเถียงต่างๆ เกี่ยวกับความหมายของ globalization ในบริบทของสังคมไทยได้จากเกษียร เตชะพีระ, *วิวาทะโลกานุวัตร*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538)
- 2 โปรดพิจารณางานสำคัญของ ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์จาก มหาวิทยาลัยชิคาโก สหรัฐฯ William H. McNeill, *Plagues and Peoples*. (Garden City, New York: Doubleday, 1976)
- 3 มีงานเขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์เดือน พฤษภาคม 2535 หลายชิ้น แต่ที่ วิเคราะห์ได้ละเอียดรอบด้านเห็นจะเป็น เขียน ธีระวิทย์, *วิกฤตการณ์การเมืองไทย กรณีพฤษภาทมิฬ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2536)
- 4 โปรดพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับ "โลกาภิวัตน์" แห่งความทันสมัยในระบบต่าง ๆ ได้จาก Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*. (Cambridge: Polity Press, 1990), pp.70-78.
- 5 ข้อมูลนี้มาจาก Ian Harris, "The Global Village," *Peace Research*. (Canada) Vol.28 No.4 (November 1996), p.18.
- 6 Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. (Oslo: PRIO; London: SAGE, 1996), pp. 196-210.
- 7 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติภาพกับความคิดของเด็กยากจน : การศึกษาเฉพาะกรณีเด็กยากจนในจังหวัดศรีสะเกษ*. (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2531)
- 8 ดูความหมายผ่านการทำงานหลากหลายของวัฒนธรรมได้จาก Ali A. Mazrui, *Cultural Forces in World Politics*. (London: James Currey; Nairobi: Heinemann Kenya, 1990), pp.7-8. หรือจะพิจารณาความแตกต่างระหว่าง การเข้าใจวัฒนธรรมในลัคนักมานุษยวิทยาอเมริกัน กับ แนวทางการเข้าใจอย่างฝรั่งเศสผสมกับ *Kultur*

ของเยอรมันได้จาก Cornelius Castoriadis, *Philosophy, Politics, Autonomy*. David Ames Curtis (ed.) (New York, Oxford: Oxford University Press, 1991), p.220.

9 Chaiwat Satha-Anand, *Islam and Violence: A Case Study of Violent Events in the Four Southern Provinces, Thailand, 1976-1981*. (Tampa, Florida: University of South Florida Monographs in Religion and Public Policy, 1987, 2nd Printing, 1990). และดูบทวิจารณ์งานชิ้นนี้บางบทได้จาก Andrew Cornish, "Review of Chaiwat Satha-Anand's *Islam and Violence* and Surin Pitsuwan's *Islam and Malay Nationalism*," *Sojourn*. (Singapore) Vol.3 No. 1 (1988), pp. 90-93. และ Grant Olson, "Review of Chaiwat Satha-Anand's *Islam and Violence*," *Crossroads*. (University of Northern Illinois) Vol.4 No.2 (1989), pp.113-114. ประสพการณ์"ข้าม" วัฒนธรรมข้างต้นไม่ได้ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของงานวิจัยชิ้นนี้

10 ตัวอย่างเหล่านี้ ตลอดจนการวิเคราะห์ที่เขียนก็น่าสนใจยิ่งปรากฏอยู่ใน ธงชัย วินิจจะกูล, "ประวัติศาสตร์การสร้าง"ตัวตน","ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *อยู่เมืองไทยรวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 129-182

11 ดูแนวความคิดเรื่อง"ไตรลักษณ์ ศาสตร์"หรือ Trilateral Science ได้ใน Galtung, *Peace by Peaceful Means*, pp.11-12.

12 ดูข้อมูลล่าสุดเกี่ยวกับความรุนแรงที่กระทำต่อเด็กได้ใน *Sunday Post*. (October 12, 1997) และบทวิจัยเกี่ยวกับความรุนแรงต่อเด็กใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, "อย่างศพทารก บทวิพากษ์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย," *รัฐศาสตร์สาร (ฉบับพิเศษ ความรุนแรงในสังคมไทย)* ปีที่ 19 ฉบับที่ 3 (2539), หน้า 184-216